

III-1178

59
434

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ПРИРОДОЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ ІНСТИТУТУ АГРОБІОЛОГІЇ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Том II

Накрито _____
Окончено _____ 52
на 140 сторінках

Клас № 2
Фонд №
Бібліот. № 23

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ — 1952

11-1178

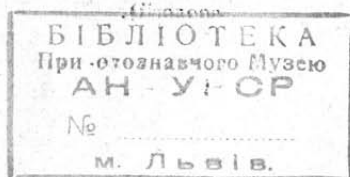
АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ПРИРОДОЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ ІНСТИТУТУ АГРОБІОЛОГІЇ

59

434

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Том II

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ — 1952

На основании приведенного материала можно отметить два характерных момента для фауны рыб рассматриваемого бассейна: 1) уже упоминавшееся выше значительное разнообразие ихтиофауны бассейна; 2) свойственность большей части бассейна ихтиофауны более или менее горного типа с основным промысловым видом — подустом.

Отсюда можно сделать ряд выводов практического характера.

1. Изобилие в значительной части бассейна малоценного в промысловом отношении подуста создает необходимость дополнить и, может быть, частично заменить фауну бассейна более ценными видами. Последнее может быть достигнуто, с одной стороны, увеличением в бассейне запасов уже существующих ценных промысловых видов (усач, голавль, лещ), а с другой — введением новых видов, отсутствующих здесь или почти отсутствующих (например судак).

2. Разнообразие ихтиофауны в водоемах бассейна требует дифференцированного подхода в проведении рыбохозяйственных мероприятий. В частности, нам кажется необходимым ввести разные сроки запрета весеннего лова рыбы для разных видов, чтобы во время нереста охранялись все ценные виды рыб, а не только некоторые из них, как это имеет место сейчас, когда вне охраны оказывается усач, голавль, рыбец, отчасти лещ, нерестящие в более поздние сроки.

Дифференцированный подход необходим также в проведении рыбохозяйственных мероприятий в отдельных водоемах бассейна в силу специфичности условий этих водоемов, например, в наиболее верхней части Днестра, где скапливается много молодого усача, на р. Щирик, имеющей значительные запасы леща, и т. д.

Только с помощью ряда разнообразных мероприятий можно сохранить и увеличить рыбные запасы бассейна верховий Днестра, очень подорванные за годы войны.

ЗООЛОГІЯ

**ОНДАТРА У ВЕРХІВ'ЯХ ДНІСТРА І ПЕРСПЕКТИВИ
ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ**

К. А. Татаринов

ВСТУП

Під керівництвом партії Леніна—Сталіна радянські люди успішно борються за піднесення народного господарства, змінюючи природу в бажаному напрямі.

Свідома зміна природи є однією з найактуальніших проблем сучасної радянської біологічної науки.

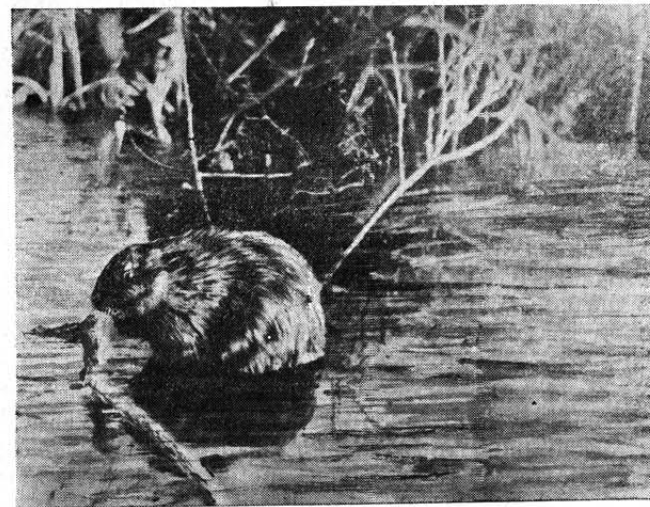

Рис. 1. Доросла ондатра під час живлення молодими пагінцями верби. Фото К. Татарінова.

До проблеми планової зміни природи нашої країни належить і реконструкція фауни промислових звірів.

В роки сталінських п'ятирічок, коли всі галузі промисловості і сільського господарства, науки і техніки досягли небувалого розквіту, особливо успішно і планово, в нечуваних до цього масшта-

бах почали проводитись заходи по реконструкції промислової фауни, зокрема акліматизації ондатри (*Ondatra zibethica* L.) (рис. 1). Роботи в цьому напрямі велись у великих масштабах. З 115 тис. голів різних звірів, випущених в угіддя СРСР, 81 132, або 70,4%, припадає на ондатру.

Тепер ондатра акліматизована у 72 областях і краях Радянського Союзу. Її ареал в СРСР не менше природного ареалу, який займає цей гризун в Північній Америці.

В кінці 1943 р. розпочато організацію сітки спеціальних державних ондатрових промислових господарств в системі Міністерства заготівель і створення Державної контори по експлуатації ондатри на території СРСР. Після цього робота по акліматизації і вивченню цього цінного промислового гризуна розгорнулася ще інтенсивніше і в ширших масштабах.

З 1935 р. у нашій країні почали промисел ондатри [6, 7], а в 1948 р. її здобували вже в 35 областях. Таким чином, тепер здобування ондатри займає в хутровому промислі СРСР четверте місце, поступаючись лише перед білкою, лисицею і песцем. За роки промислу ондатри одержано десятки мільйонів високоякісних шкурок цього гризуна.

Ондатрівництво має велике економічне значення. Розводячи ондатру у водоймах і болотах, які до цього часу не використовувались для цієї мети, можна „бросові“ території перетворювати в цінні угіддя, які даватимуть прибуток нашому народному господарству.

ОНДАТРА НА ТЕРИТОРІЇ СХІДНИХ РАЙОНІВ УРСР

Вигідність ондатрівництва очевидна. Тому на Україні також почали вести роботу по акліматизації і розведенню ондатри.

Вперше ондатра була завезена в 1940 р. на Люботинські стави поблизу Харкова.

Велика Вітчизняна війна і тимчасова окупація Радянської України німецько-фашистськими загарбниками не дали можливості закінчити цю першу спробу по акліматизації ондатри.

Лише після переможного закінчення війни, в 1945, 1946 і 1948 роках, на Україну знов було завезено велику партію ондатр (близько 3000 штук), яких випустили в різних областях республіки (див. таблицю). У ряді районів східних областей Української РСР ондатра досить успішно акліматизувалась [5], і її чисельність зросла настільки, що подекуди розпочався промисел цього гризуна.

ОНДАТРА У ВЕРХІВ'ЯХ ДНІСТРА

Вивчення ондатри у верхів'ях Дністра є одним з чергових питань хуторнопромислового господарства західних областей Української РСР.

Як видно з попереднього розділу, ондатру спеціально завозять на схід України і розводять там. Зовсім інша картина спостерігається на заході нашої республіки, а саме у верхів'ях басейну Дністра.

Області УРСР	1945	1946	1948	Завезено вдруге	Міжобласне розселення	РАЗОМ
Ворошиловградська . .	138	—	—	—	21	159
Дніпропетровська . . .	86	—	—	100	82	268
Запорізька	—	—	—	178*	—	178
Київська	—	80	—	388	—	468
Кіровоградська	—	—	287	—	—	287
Миколаївська	160	—	—	—	—	160
Одеська	—	141	—	—	48	189
Полтавська	179	—	—	328	11	518
Херсонська	182	—	—	—	300	482
Чернігівська	81	126	—	—	—	207
Разом:	826	347	287	994	462	2916

Щоб з'ясувати всі особливості в поширенні, біології, динаміці чисельності популяції ондатри у верхів'ях Дністра, ми вивчали історію появи ондатри в західних областях України, шляхи, якими ондатра могла потрапити в ці місця, і звідки саме вона сюди прийшла, встановлювали територію у верхів'ях Дністра, яку заселила ондатра, тобто ареал цього промислового гризуна в західних областях Української РСР, виявляли щільність популяції і місця найбільшого скупчення, так би мовити „вогнища“ ондатри.

Одночасно необхідно було виявити біологічні, морфологічні і екологічні особливості дністровської ондатри, встановити, чи завдає ондатра шкоди культурному ставковому рибному господарству.

Робота по вивченню історії, біології і сучасного поширення ондатри в західних областях Української РСР почалася з червня 1948 р. і триває до цього часу. Протягом даного періоду обстежено верхів'я Дністра і його притоки — Болозівка, Стрв'яз, Щирка, Верещиця, Золота Липа, Нежухівка, Бистриця, Стрий. Одночасно зроблено короткі виїзди на р. Шкло і Західний Буг. Внаслідок проведеної роботи встановлено, що ондатра (рис. 2) на території Прикарпаття з'явилась порівнюючи недавно. В літературі, на жаль, цілком відсутні будь-які матеріали про час появи і поширення ондатри на території Радянського Прикарпаття, а тому ми користуємося лише особистими спостереженнями [11, 12, 13, 14, 15] і усними повідомленнями, одержаними від місцевого населення, рибалок, робітників рибгоспів.

Наші спостереження і ретельно проведений аналіз усних повідомлень вказують на те, що на заході Української РСР п'ять—сім років тому було два невеличких „вогнища“ ондатри: а) північне, розміщене в районі Яворівських ставів, диких озер по р. Шкло (Яворівський район, Львівської області) і б) південно-західне, розташоване на правому березі р. Болозівка в районі села Раково (Старосамбірський район, Дрогобицької області).

Перше, північне, природне скупчення ондатри створилося на

* Перший раз 120 ондатр були завезені в Запорізьку область в 1944 році.

два-три роки раніше, ніж друге, південно-західне. Протягом останніх трьох років (1948—1950) ці два початкові „вогнища“ об'єдналися в один загальний прикарпатський ареал, який тепер охоплює половину площі Дрогобицької і біля $\frac{2}{3}$ площі Львівської областей і має такі границі: Нижанковичі—Раково—Черхава—Ралівка—Самбір—Станків—Журавне—Ходорів—Перемишляни—Винники—Полоничне—Чаниж—Лопатин—Стоянів—Стенятин—Сокаль—Любеля—Яворів—Нижанковичі¹.

Рис. 2. Ондатра виходить з води. Фото К. Татарінова.

Детально обстежуючи верхній басейн Дністра, збираючи усні матеріали, проглядаючи дані заготівельних організацій, ми з'ясували, що ондатра в західних областях Української РСР вперше з'явилась в кінці 1944 — на початку 1945 р., прийшовши сюди з суміжних районів Польщі, і, отже, ондатри, які тепер населяють верхній басейн Дністра, є дериватами західноєвропейської популяції.

Відомо, що ондатри в Європу були завезені в 1905 р. і випущені в районі Праги. Знайшовши там екологічно сприятливі умови і розселившись на території Чехословаччини, ондатри почали займати відповідні угіддя в суміжних з Чехословаччиною країнах Європи і з'явилися в 1929 р. на території Польщі, про що згадує Кунце [17], а також зазначають в своїх працях Незабітовський [18], Рожанський [19], Сімм [20]. З цього часу західноєвропейський ареал ондатри невпинно поширюється, посуваючись чимраз далі на схід, північний схід і північ. У 1935 р. Кунце [17] спостерігав ондатр в районі Кракова. Таким чином, ондатри зустрічались у верхів'ях річки Вісли вже 17 років тому. Розселяючись вздовж Вісли,

¹ Крім Львівської і Дрогобицької областей на заході нашої республіки ондатра поширена в рівнинних округах Закарпатської області.

ондатри (рис. 3) займали всі екологічно сприятливі місця по її притоках. Потрапивши на р. Сан, ондатри почали посуватись вгору, проти течії Сану. Одночасно почалося заселення цим гризуном невеличких озер, ставів, каналів і інших водойм, що межували з даною річкою. Таким чином, верхів'я Сану було освоєно ондатрою, і вона почала переходити в суміжні річки — праві притоки Сану, а саме: річки Шкло, В'яр, Вирка. Заселивши басейн Сану, ондатри поступово, особливо в час весняної повіді, а також

Рис. 3. Підпливаюча до берега ондатра. Фото К. Татарінова.

під час осінніх дощів і спуску води з культурних рибних ставів стали мігрувати в ближче розміщені райони, які входять до складу Львівської і Дрогобицької областей і охоплюються верхнім басейном Дністра. Проникання ондатри в західні райони зазначених областей Української РСР йшло по лівих притоках Дністра, — по річках Болозівка, Стрваж і ряду безіменних дрібеньких річок, потоків, каналів, велика кількість яких є на цій території.

Знайшовши сприятливі екологічні умови в нових районах України, ондатра стала посуватись далі і далі на схід, заселяючи з кожним роком все нові угіддя і таким чином природним шляхом поширюючи свій ареал на крайньому заході Радянського Союзу.

За період з 1944 по 1950 рр. ондатра поширилась вглиб західних областей Української РСР по течії р. Дністра приблизно на 100—120 км.

Окресливши сучасне поширення (ареал) цього хутровопромислового звіра на заході Української РСР та імовірні шляхи, якими ондатра могла проникнути у верхів'я Дністра, переходимо до густоти заселення ондатрою відповідних угідь на обстеженій території. Основну увагу в цьому питанні звернено на місця масового скупчення ондатри, тобто „вогнища“, звідки поступово розселялися ці гризуни по екологічно сприятливих угіддях верхів'їв Дністра

і Західного Бугу. Ці моменти, безумовно, мають велике народно-господарське значення.

Рис. 4. Ондатра біля своєї „хатки“. Фото К. Татарінова.

Рис. 5. Кормовий „столік“ ондатри серед заростей очерету, рогозу і лепешняку. Фото К. Татарінова.

Маючи дані відносно загальної кількості поголів'я ондатри і знаючи площу сучасного ареалу, здавалося б дуже легко механічно вирахувати кількість звіра на одиницю площі, поділивши чисельність популяції на загальну площу, але таке обчислення густоти промислових тварин, зокрема ондатри, давно і справедливо засу-

джено [2, 3, 4]. Тому ми визначаємо кількість ондатри у верхів'ях Дністра на кожній водоймі зокрема. Основними місцями скупчення ондатри у верхів'ях Дністра є озера і стави (рис. 4), в меншій мірі стариці Дністра і його ліві притоки, дуже багаті на водяну рослинність.

Основними видами рослин наддністрянських стоячих водойм є лепешняк водяний (*Glyceria aquatica*), рогіз широколистий (*Typha latifolia*), очерет (*Phragmites communis*), рдесник (*Potamogeton* sp.), в меншій мірі оситняг (*Scirpus lacustris*), гірчак земноводний (*Polygonum amphibium*) та осоки (*Carex* sp.).

Рослинні зарості на деяких водоймах займають більше 50—60% загальної площі (рис. 5). Глибина цих водойм незначна. Береги зазначених озер і ставів не болотисті і досить високі, завдяки чому вони сприятливі для житла ондатри. Придатна для гнізд (нір) площа в більшості випадків поширюється на весь берег. Як правило, ондатри у верхів'ях Дністра ведуть нірний, підземний спосіб життя, влаштовуючи свої гнізда в берегах. Проте інколи, особливо восени, ондатра починає будувати своє надводне (надземне) житло — характерні конусоподібні „хатки“, вживаючи для цього наявну в цьому місці водяну рослинність: лепешняк, рогіз, рідше очерет, оситняг, водяний мох.

На обстеженій території західних областей Української РСР можна відмітити такі місця, де густота ондатр найвища і звідки вони поширюються в суміжні райони.

Середня течія р. Болозівки і стави біля с. Раково та с. Воютичі, Старосамбірського району, Дрогобицької області

Як зразок максимальної кількості ондатр у цьому центрі наводимо став „Великий“ з дуже зручним острівцем посередині, придатним для норіння. Восени 1949 р. на цій водоймі кількість ондатр доходила до 20 голів на 1 га; отже, загальна кількість звірів на ставі була понад 200 штук. Тільки в одній норі робітники рибгоспу „Раково“ здобули 17 штук ондатр різного віку і статі. На цьому ставі лише за останню декаду вересня в різних місцях було збудовано ондатрами 11 „хаток“.

На ставі № 6 (у цьому ж селі) в жовтні 1949 р. було нараховано приблизно 27 родин. Чисельність кожної родини в цей період дорівнювала не менше 12 голів, а загальна кількість ондатр на цьому ставі була понад 300 голів.

Самбірські болота (між Самбором і Дрогобичем)

У цьому місці ондатр менше, але вони дуже густо заселяють невеличкі екологічно сприятливі угіддя. Брак відкритих плесів і „справжніх“ водойм примушує ондатр жити в мілких канавах і дрібнесеньких, зовсім неглибоких озерцях-ямах. Так, в кінці червня 1950 р. на озерці розміром 37 × 24 м, розташованому в околицях

с. Ралівки, нами було зареєстровано 2 родини ондатр з загальною чисельністю поголів'я 15—18 штук. У цьому випадку на 1 родину припадало всього 0,044 га площі. Густота була максимальною.

**Річка Нежухівка — права притока Дністра,
стави біля сіл Рудники, Радилічі, Мединичі**

Ондатра зустрічається скрізь, особливо численна в літньо-осінній період по ставах № 1, 2, 4, 6, 8, 14, 15 (рис. 6). Проте густота заселення ондатрою навіть цих суміжних ставів неоднакова і змінюється щороку.

Рис. 6. Став рибгоспу „Рудники“, Дрогобицької області — типове місце перебування ондатр. Фото К. Татарінова.

Була обрахована чисельність ондатр восени 1949 р. на ставі № 4 (рибгосп „Рудники“). На цій великій водоймі ми нарахували 32 родини. Облік складу кожної родини дав, на жаль, лише приблизні дані (середня кількість 13,5 штуки), тому загальне число ондатр в кінці вересня — на початку жовтня на ставі № 4 дорівнювало приблизно 430 екземплярів.

**Річка Верещиця — дикі стави в районі Янів—Добростани—Цунів—
Дроздовичі—Городок — стави рибгоспу „Комарно“
біля сіл Поріччя—Березець—Підзвіринець**

У цьому районі густота заселення ондатр наближається в окремих угіддях до густоти в районі р. Болосівки (с. Раково). Вдале поєднання стоячих водойм, які мають багату кормову базу, з повільно текучою, досить глибокою і місцями незамерзаючою навіть

у великі морози р. Верещицею, яка в свою чергу характеризується багатомірною флорою вищих рослин і високими, дуже зручними для влаштування нір берегами, створює оптимальні умови для існування ондатри.

Ондатра прекрасно освоїла дану територію і з кожним роком чисельність цих хутрових тварин зростає. Для прикладу зупинимося лише на одній водоймі — на ставі „Риболовка“ (рис. 7). Восени 1949 р. і весною 1950 р. можна було спостерігати і здобу-

Рис. 7. Став „Риболовка“, Дрогобицької області. Фото К. Татарінова.

вати на цій водоймі велику кількість ондатр. За нашими підрахунками, лише в південно-східній частині цього ставу нараховувалося понад 16 родин ондатри. Досить згадати, що в першій декаді жовтня 1949 року охоронник цього ставу І. Шмотолоха за один вечір з одного місця забив з рушниць 19 ондатр, нарахувавши понад 200 штук плаваючих. Вся дамба між ставами „Риболовка“ і „Писок“ була зрита норами цього промислового гризуна.

* * *

Щодо морфологічних особливостей дністровської популяції ондатри і способу її життя на цій території можна сказати таке. На підставі проміру 70 дорослих ондатр встановлено, що розміри їхнього тулуба і голови (L) в середньому дорівнюють 331,2 мм, дов-

жина хвоста (Ca) — 237,8 мм, величина задньої стопи (Pl) — 68,5 мм, вуха (Au) — 19,4 мм, вага — 1197,7 г. Забарвлення дністровських ондатр значно темніше від забарвлення ондатр з півночі СРСР чи Казахстану. Це підвищує вартість хутра ондатри з верхів'їв Дністра. Якість самого хутра краща від хутра ондатр з північних районів СРСР.

Проглянутий нами шкурковий матеріал по ондатрі з верхів'їв басейну Дністра в кількості 850 екземплярів (з яких 84 шкурки знаходяться у фондах відділу зоології Інституту агробіології АН УРСР і здобуті безпосередньо автором, а решта проглянута на базах Облспоживспілки і Заготживсировини) вражає своєю стабільністю і одноманітністю. Волоссяне вкриття майже в усіх дорослих звірів високоякісне, красиве, має приємний темношоколадний (соболиний) відтінок, блискуче і м'яке.

Найкраще хутро у ондатр верхів'їв басейну Дністра буває в березні—квітні, але вже в кінці квітня починається інтенсивне випадання волосся і одночасне потовщення мездри.

Біологія верхньодністровської ондатри має ряд особливостей, на яких слід зупинитися в даній праці.

Для дністровської ондатри характерне систематичне і періодичне переселення в межах мікрорайону, що зв'язано з спуском води більшості водойм восени в зв'язку з виловом риби. В результаті цього ондатра щороку восени залишає водойми і переходить в річки, глибокі канали, стариці і навіть переселюється в населені пункти (в квітні 1949 р. на території м. Львова було здобуто дві дорослі ондатри, а в лютому, квітні, жовтні 1950 р. — шість дорослих ондатр).

З таненням снігу починають наповнюватись водою стоячі водойми, і ондатра знову переходить на старі місця і починає заселяти залишені житла-нори.

Дністровським ондатрам властивий замаскований, прихований, нічний спосіб життя. Це цілком зрозуміло. Верхів'я басейну Дністра — густо заселена територія Радянської України, і тут нема глухих і диких місць, де не було б людини. Наявність густої сітки доріг, велика густота сільського населення в районах водойм — місцях найбільших скупчень ондатри, — все це і примушує тварин вести замаскований, нічний спосіб життя.

Одна з особливостей біології ондатри на обстежуваній території полягає в неспостережуваному і не дуже міцному зв'язку з водою. Безперечно, свої житла ондатра влаштовує в берегах (рис. 8), її поживою є водяні рослини, але все це не так різко виявлено, як у ондатри, що заселяє інші райони в межах Радянського Союзу. При дослідженнях ми знаходили ондатр під купами хмизу в прикарпатському лісі в Старосамбірському районі, Дрогобицької області, в центрі м. Львова, напівсухих, дрібних озерах в околицях Ралівки, Самбірського району, Дрогобицької області.

Цікавою була знахідка двох ондатр в червні 1950 р. в посіві чумизи, поблизу правління колгоспу ім. Сталіна, с. Скоморохи, Сокальського району, Львівської області.

До цього можна ще додати, що ці гризуни зустрічаються на майже сухих болотах і луках в околицях с. Ставчани і Великого Любена, Городоцького району, на торфових болотах в Кам'янко-Бузькому районі, Львівської області, і т. д. Це спостереження, досить цікаве, не висвітлене у вітчизняній літературі.

Заслугує на увагу інтенсивність розмноження ондатр, динаміка росту чисельності популяції. Це питання важливе з промислового боку.

Рис. 8. Вхід до нори ондатри. Фото К. Татарінова.

Оскільки у Львівській і Дрогобицькій областях холодна зимова погода триває не більше як 65—75 днів, ондатра легко переносить зимовий період і з теплими днями березня починає раннє весняне парування. Вперше молоді, ще сліпі і голі ондатрята були знайдені в „хатці“ 21 квітня. Вагітних самок ондатр, що мали другий приплід, ловили від останньої декади травня до другої декади червня. В кінці липня ми відловлювали самок, що виношували третій приплід. У серпні в „хатках“ і норах, як правило, можна було знайти ондатрят від 5- до 20-денного віку.

Нарешті, останній, четвертий приплід у верхньодністровських ондатр буває в першій декаді жовтня. Сліпих, але досить великих ондатрят (L — 100 мм, вага 55 г) було знайдено 3 і 10 жовтня.

Таким чином, в умовах верхів'їв басейну Дністра ондатри приводять молодих чотири рази протягом вегетаційного періоду, маючи в середньому 5—7 штук ондатрят в кожному припліді.

У північних районах СРСР, де ондатрівництво найбільш розвинуто, і ця галузь хутропромислового господарства досягла великих масштабів, ондатри протягом року приводять молодих двічі (Кольський півострів, Архангельська область), рідше три рази (для Тункінської долини, Східно-Сибірського краю).

Ряд авторів (Лавров [6], Добровольський [4], Васильєв [2], Смоленін і Паровщиков [9]), аналізуючи їжу ондатри в північних районах

СРСР, наводять подібні між собою списки рослин, які служать поживою цьому гризунові.

Іншу картину одержали ми внаслідок аналізу решток рослин, зібраних з кормових площадок, та аналізу шлунків ондатр (більше як 50 штук).

Так, встановлено, що основними об'єктами живлення ондатри в басейні верхньої течії Дністра є такі рослини¹:

1. *Glyceria aquatica* — нижня частина стебла, листя і коріння.
2. *Typha latifolia* — прикоренева частина стебла і коріння.
3. *Phragmites communis* — молоді пагони і конусоподібні паростки.
4. *Scirpus lacustris* — стебло.
5. *Lycopus europaeus* — стебло.
6. *Raphanus raphanistrum* — листя і стебло.
7. *Potamogeton natans* — листя.
8. *Polygonum amphibium* — листя і стебло.
9. *Carex hirta* — стебло.
10. *Equisetum limosum* — стебло.

Особливе значення у живленні ондатри має лепешняк водяний (*Glyceria aquatica*), який ондатра найбільш любить. У верхів'ях Дністра лепешняк водяний вкриває багато ставів, озер та боліт. Можна вважати, що до 30—45% площ, вкритих водяною рослинністю, займає цей гідрофільний вид.

В літній період ондатри в першу чергу поїдають нижню прикореневу частину стебла цієї рослини. На кормових столиках в цей час можна знайти велику кількість листків лепешняка, яких ондатра не їсть. В ранній осінній і весняний періоди (вересень—жовтень, березень—квітень) ондатри охоче їдять білі корінці лепешняка. Зимом ондатри живляться не тільки стеблами лепешняка, а й листям, яке лишилося під водою.

Із стебла і листя лепешняка ондатри будують свої „хатки“ (рис. 9), додаючи як побічний матеріал (в поодиноких випадках) стебла очерету та рогозу чи водяний мох (*Drepanocladus aduncus*). Лепешняк водяний є поширеним видом, тому кормова база для ондатри в умовах верхньої течії Дністра є невичерпною, і це треба брати на увагу при влаштуванні комплексних ондатрових господарств на Прикарпатті.

Таким чином, ондатра у верхів'ях Дністра живиться виключно рослинною їжею і за 2,5 роки нашої роботи не було відмічено жодного випадку живлення цих гризунів рибою. Тому побоювання того, що ондатра завдає шкоди, поїдаючи риб'ячу молодь, безпідставне. Треба звернути увагу робітників рибної промисловості (зокрема дністровського рибного тресту), що шкоду (поїдання риби), яку вони приписують ондатрі, роблять сірі шури (*Rattus norvegicus* Berk.), які все густіше заселяють ставкові господарства і деякі інші стоячі й текучі водойми в басейні верхньої течії Дністра.

Незначну шкоду ондатра може завдавати гідротехнічним спорудам, риючи в дамбах чи греблях свої нори. Але досить невеликого

догляду за греблями і ніяких непорозумінь не буде. Ондатра може жити в „хатках“, і, якщо вживати відповідних заходів по укріпленню берегів, вона зовсім відмовиться від нірного способу життя і перейде до будівництва надземних, вірніше надводних, гнізд — „хаток“.

Таким чином, практично від ондатри шкода дуже незначна, а користь очевидна. Тому для підвищення ефективності водойм не

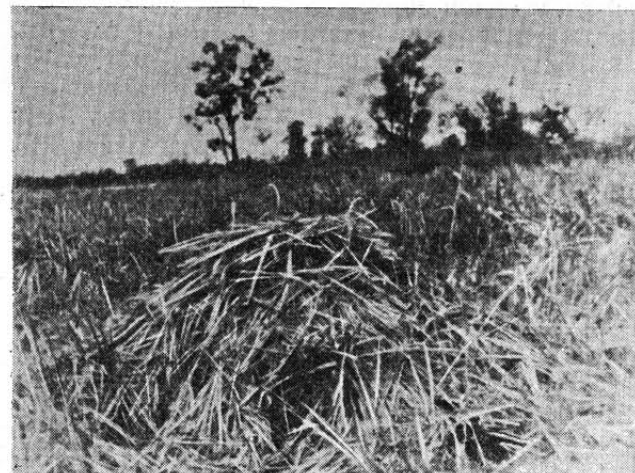

Рис. 9. Новозбудована „хатка“ ондатри з стеел лепешняка водяного. Фото К. Татарінова.

тільки можливо, а навіть необхідно поєднати культурне ставкове рибне господарство з ондатровими фермами.

Реконструкція фауни має особливе значення в західних областях Радянської України, зокрема на Львівщині і Дрогобиччині, де до цього часу не повністю використовуються сприятливі природні умови цього краю для введення нових цінних видів звірів. Питання раціонального використання заболочених територій, численних каналів, річок, озер, ставів, які займають лише на території Дрогобицької області біля чверті площі, є не вирішеним, і його розв'язання не можна відкладати. Значна площа водойм, яка заселена водяним щуром — гризуном з малоцінним хутром, мусить бути в найближчий час освоєна значно ціннішим звіром — ондатрою.

Висновки

У басейні верхньої течії Дністра є всі умови для розведення ондатри. Широкі перспективи організації комплексних ондатрових господарств базуються на таких даних:

1. У басейні верхньої течії Дністра ондатри вже проникли. Зайшовши екологічно сприятливі умови, вони почали освоювати цю

¹ Рослини були визначені науковим співробітником Інституту агробіології АН УРСР К. Малиновським, якому висловлюємо щирі подяку.

територію і пройшли вниз по течії Дністра на 100—120 км. Крім Дністра ондатра зустрічається на верхньодністровських притоках, а також по течії рр. Шкло, Західний Буг, Стир та ін. Таким чином, ондатри у верхів'ях Дністра вже акліматизувались. Ця обставина дуже полегшує розведення ондатри в Радянському Прикарпатті. Ондатру не треба спеціально завозити з інших районів Союзу, а є всі можливості користуватись місцевим матеріалом, свідомо регулюючи його чисельність на тій чи іншій водоймі, переносючи ондатру з одного угіддя в інше.

2. Ондатри, які природним шляхом заселили верхів'я Дністра, є за всіма ознаками прекрасним племінним матеріалом. Якість і колір хутра, величина тварин, майже цілковита відсутність паразитів — все це говорить про те, що ми маємо справу з популяцією, яку можна рекомендувати як матеріал для розселення і розведення в інших, поки що не заселених ондатрою водоймах не тільки західних областей України, а й усього Радянського Союзу. На нашу думку, в першу чергу треба було б завезти дністровських ондатр на Шацьку групу озер у Волинській області.

3. Для внутрішньообласного розведення ондатри у верхів'ях басейну Дністра є такі умови:

1) Велика кількість стоячих і повільнотекучих водойм.

2) Достатня кількість опадів, завдяки чому водойми не пересихають. Посухи не бувають в Дрогобицькій і Львівській областях. Рівень води більш-менш сталий, але звичайно двічі на рік — весною (лютий—березень) і влітку (червень—липень) на Дністрі і його правих притоках буває „велика вода“ внаслідок сильних і тривалих дощів в північно-східних Карпатах. Проте на самому Дністрі ондатра постійно ніколи не живе, бо ця річка у своїй верхній течії гірська і на ній відсутні придатні для ондатри угіддя.

3) Верхів'я Дністра має невичерпні для ондатри кормові ресурси, і це створює сприятливі перспективи розвитку ондатрівництва на цій території Української РСР. Зарості лепешняка водяного, рогозу, очерету, оситняга, рдесника, гірчака земноводного, зюзника, верб тощо майже на всіх верхньодністровських водоймах займають 50—60 і більше процентів площі.

4) Зимовий період з температурою нижче нуля у Дрогобицькій і Львівській областях триває загалом не довго. Мінімальна температура в зимові місяці досягає 25°C. Отже, навіть у зимовий період ондатри не терплять від холоду і глибокого снігу, який би перешкоджав життю надводними частинами рослин.

Льодостав на дністровських притоках починається в кінці грудня, а танення криги можливе вже в середині лютого, як це було, наприклад, в 1950 р.

Непромерзання деяких дністровських стариць і глибоких озер є також необхідною умовою для зимового життя і живлення ондатри. Ми спостерігали також, що в басейні верхньої течії Дністра ондатра веде і безводний спосіб життя.

Теплий період, який триває від кінця березня до другої половини листопада, теж досить сприятливий для ондатр. Вегетація

рослин розпочинається з другої декади березня, і ондатра зразу переключається на свіжий зелений корм.

4. Ондатра у верхів'ї басейну Дністра не має серйозних антагоністів, що також має важливе значення при урахуванні перспектив її розведення на території західних областей Української РСР і Прикарпаття. Водяного щура, який заселяє деякі угіддя в верхів'ях Дністра, ондатра витісняє, і кількість його помітно зменшується на тих водоймах, які вже освоїла ондатра.

Кількість ворогів ондатри в цих місцях теж дуже обмежена. Як найбільш злісних і небезпечних ворогів, які зменшують чисельність популяції ондатр, можна назвати бродячих собак. До деякої міри ондатр знищують лиси (*Vulpes vulpes* L.), річкові видри (*Lutra lutra* L.), а підрастаючий молодняк — чорні тхори (*Mustela putorius* L.).

Ураховуючи сприятливі умови, які можуть стимулювати ріст популяції ондатр на обстежуваній території і які в той же час повинні бути необхідними для розвитку планового ондатрівництва, вважаємо перспективним в ряді придністровських районів Дрогобицької, Львівської і Станіславської областей і по таких річках, як Болозівка, Верещиця, Шкло, Щирка, Золота Липа, а також прибузьких районах Львівщини, утворення комплексних ондатрових господарств в системі Облспоживспілки, Заготживсировини, Союзхутровини та інших заготівельних організацій.

В цих комплексних господарствах одночасно з розведенням ондатри (*Ondatra zibethica* L.) рекомендуємо розводити культурні раси коропів (*Ciprinus carpio*), білого карася (*Carasius japonica*), лини (*Tinca tinca*), організувати ферми водоплавної птиці. Паралельно з цими тваринами в комплексному ондатровому господарстві бажано розводити цінні хутрові види тварин-хижаків, наприклад, чорносіріблястих лисиць (*Vulpes vulpes* L.), норок (*Mustela lutreola* L.), енотовидних собак (*Nyctereutes procyonoides* Gray), яких можна годувати тушками ондатр при промислі останніх.

Розведення ондатр у верхів'ях Дністра і в басейні верхньої течії Західного Бугу — захід цінний і економічно вигідний, а тому за здійснення його необхідно взятись заготівельним і промислово-мисливським організаціям в найближчий час.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богачев Б., Ондатра, Москва, 1935.
2. Васильев В., Ондатра, Москва, 1947.
3. Денисов В., Лучшие способы промысла ондатры, Госиздат, 1948.
4. Добровольский А., Ондатра в Восточной Сибири, Иркутск, 1937.
5. Корнеев О., Рідкісні звірі України (ондатра), Київ, 1949.
6. Лавров Н., Ондатра, Заготиздат, Москва, 1947.
7. Лавров Н., Итоги и задачи ближайших лет по реконструкции пушно-промышленной фауны, Зоологический журнал, т. XXIX, вып. I, 1950.

8. Мантейфель П., Жизнь пушных зверей (ондатра), Москва, 1947.
9. Смолин П. и Паровщиков В., К познанию экологии ондатры (*Ondatra zibethica* L.), Природа и социалистич. хоз-во, сборник VIII, ч. 2, 1941.
10. Слудский А., Ондатра в Казахстане и техника ее добывания, Алма-Ата, 1948.
11. Татаринов К., Ондатра на Львівщині, Газета «Вільна Україна», № 148, 27/VII 1948.
12. Татаринов К., Ондатра у Дрогобицькій області, Газета «Радянське слово», 15/XI 1949.
13. Татаринов К., Ондатра в нашій області, Газета «Вільна Україна», № 6 (1964), 8/I 1950.
14. Татаринов К., Рідкісні і цікаві звірі Карпат і Прикарпаття, Газета «Радянське слово», 22/XII 1950.
15. Tatarinow K., Oндатра u źrudła Dniestru, „Czerwony Szlandar“, 7/XII 1949.
16. Bertold Benecke., Gospodarstwo stawowe (*Fiber zibethicus* L.). Lwów — Warszawa, 1930.
17. Kuntze R., Krytyczny przegląd wiadomości o szkodliwych gryzoniach zebranych przez stację ochrony roślin w Polsce w latach 1919—1933, Rocznik ochrony roślin, t. IV, Warszawa, 1937.
18. Niezabitowski E., Klucz do oznaczania zwierząt ssących Polski, (*Fiber zibethica* L.), Kraków, 1933, str. 73.
19. Rożański M., Piżmoszczur — Okólnik rybacki. Nr. 10—11, rok XXX, Kraków, 1913.
20. Simm K., Szczur piżmowy — Kółko przyrodnicze, t. 4, 1935.

ОНДАТРА В ВЕРХОВЬЯХ ДНЕСТРА И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

К. А. Татаринов

Резюме

Изучение ондатры (*Ondatra zibethica* L.) в верховьях Днестра является одним из актуальных вопросов современного пушно-промыслового хозяйства западных областей Украинской ССР.

В результате научно-исследовательской работы, проведенной сотрудниками отдела зоологии Института агробиологии АН УССР с июня 1948 года по октябрь 1950 года в верховьях Днестра и его притоках, таких как Стрвяж, Болозивка, Щирка, Луг, Золотая Липа, Быстрица, Нежухивка, Черница, Стрый, в верховьях Западного Буга, Стрия и р. Шкло, установлено следующее:

I. Ондатра в верховьях Днестра впервые появилась в 1944—1945 гг. в результате естественного расселения западноевропейской популяции. Нами отмечаются два первоначальных очага скопления ондатр: а) северный — в районе Яворовских прудов по р. Шкло (Львовская область) и б) юго-западный — в районе с. Раково, у р. Болозивка (Дрогобычская область). В настоящее время эти два очага объединились, создав единый прикарпатский ареал ондатр на западе Украинской ССР.

II. В настоящее время площадь, занятая ондатрой в западных областях Украинской ССР, охватывает половину территории Дрогобычской и две третьи территории Львовской области и проходит

приблизительно по таким населенным пунктам (начиная с юго-запада): Нижанковичи—Раково—Черхава — Раливка — Самбор—Станкив—Журавное—Ходоров—Перемышляны—Винники — Полоничное—Чаньж—Лопатин—Стоянов — Стенятин — Сокаль—Любеля—Яворов—Нижанковичи.

За период с 1944 по 1950 год ондатра в восточном направлении по течению р. Днестра проникла на 100—120 км.

III. Плотность популяции ондатр на отдельных водоемах в верховьях Днестра достигает высокой численности, ввиду чего уже есть возможность производить искусственное расселение внутри области, снабжать племенным материалом смежные области республики, а также производить отловы с целью заботы на пушнину.

IV. Популяция ондатр, населяющих бассейн днестровских верховьев, имеет некоторые особенности в образе жизни. Из них укажем следующие: периодические миграции в пределах микрорайона; исключительно скрытый ночной образ жизни; продолжительное время обитания далеко от воды, в лесу и в таком большом городе, как Львов; благодаря длительному вегетационному периоду — интенсивное размножение.

В течение года самки, как правило, имеют четыре помета по 5—7 детенышей в каждом. Наиболее раннее появление молодых нами отмечено 21 апреля, а самое позднее — 10 октября.

V. Главным объектом питания ондатр в верховьях Днестра служат макрогидрофильные виды растений, из которых главнейшее место занимает манник (*Glyceria aquatica*), на заросли которого приходится от 30 до 45% площади, занятой влаголюбивой травянистой растительностью. Следующими видами, обычными в пищевом рационе ондатры, нужно считать часто встречающийся рогоз широколистный (*Typha latifolia*) и тростник (*Phragmites communis*).

VI. мех у днестровских ондатр „дозревает“ (т. е. делается лучшим по своим товарным качествам) в марте — первой декаде апреля. Самый плохой мех в мае и сентябре—октябре. Окраска волосяного покрова у ондатр, населяющих верховья Днестра, имеет красивый темный оттенок, волос густой, мягкий и блестящий. Таким образом, качество меха у днестровской ондатры достаточно высокое.

VII. Развитие планового ондатроводства в обследованных нами западных областях Украинской ССР имеет значительные перспективы. Они заключаются в следующем:

1. На обследованной территории Советского Прикарпатья ондатра уже появилась, заняв соответствующие экологически благоприятные угодья. Таким образом, нет надобности завозить извне животных и вести кропотливую работу по их акклиматизации.

2. Популяция ондатр, населяющая в настоящее время значительную по своей площади территорию на крайнем юго-западе СССР, по всем своим признакам является хорошим племенным материалом, что тоже имеет большое значение при дальнейшем развитии промысловых ондатровых хозяйств.

3. Большое количество различного рода водоемов с высокими

ЗООЛОГІЯ

**МИСЛИВСЬКОПРОМИСЛОВІ ВОДОПЛАВНІ ПТАХИ
ВЕРХІВ'Я БАСЕЙНУ ДНІСТРА**

М. К. Тарасова

Літературні дані про вивчення водоплавних птахів західних областей Української РСР дуже застарілі і, крім того, спеціально по Дністру подають досить мало матеріалу.

Дані цієї праці мають значення, з одного боку, для вивчення фауни західних областей УРСР, а з другого — для охорони та правильного використання запасів промислових водоплавних птахів басейну Дністра.

В процесі роботи встановлено зв'язок з Львівським, Дрогобицьким і Станіславським управліннями в справах мисливства, які подавали нам консультації і допомогу, а також Дністровським рибтрестом, на території якого було проведено ряд спостережень.

Користуємось нагодою висловити щирі подяку цим організаціям за допомогу в нашій роботі.

Глибоку подяку також висловлюємо старшому науковому співробітнику Інституту зоології АН УРСР О. Б. Кістяковському за консультації і вказівки в роботі.

Методика та матеріал

Вивчення мисливськопромислових птахів провадилось в Ходорівському, Миколаївському, Меденицькому, частково в Комарнівському і Самбірському районах Дрогобицької області та Букачівському районі Станіславської області.

Робота провадилась в таких пунктах: Отиневичі, Рудники, Меденичі, Держів, Княгиничі, Комарно, Білина Велика, Білина Мала, тобто в місцях, де зосереджена значна кількість мисливськопромислових водоплавних та болотних птахів.

Робота провадилась в 1949—1950 рр. у весняно-літній період та на початку осіннього полювання.

Матеріал для виявлення видового складу здобувався шляхом відстрілу. Кількісний облік провадився методом дослідних ділянок (підрахунок птахів на певній вимірній ділянці).

В час полювання провадився облік добутої дичини на мисливських базах Загір'є — Княгиничі та Городище Королівське.

Крім цього, провадилось щоденні спостереження над біологією птахів під час весняного, частково осіннього, перельотів та гніздового періоду.

берегами, значительное количество атмосферных осадков, а следовательно, отсутствие в Дрогобычской и Львовской областях засухи, в результате чего в этих краях нет резких колебаний уровня воды и подавляющее большинство водоемов почти не пересыхает — все это также создает благоприятные условия для роста численности поголовья этого пушного промыслового грызуна. Значительная часть берега во всех водоемах поднимается над водой и может служить удобным местом норения.

4. Почти все стоячие водоемы и такие левые притоки Днестра, как Болозивка, Верещица, Щирка, Луг, а также р. Вишня имеют богатую и разнообразную макрогидрофильную растительность, в некоторых местах занимающую до 60% площади водоема или реки.

Таким образом, кормовая база для ондатр в верховьях Днестра является неограниченной.

5. Мягкий и теплый климат, когда морозная погода в период ледостава продолжается максимум 70 дней, также играет положительную роль в жизни днестровской ондатры.

6. Длительный вегетационный период, продолжающийся с конца марта до начала октября, способствует продолжительному периоду размножения ондатр, в результате чего взрослые самки могут иметь по четыре помета в год.

7. Отсутствие большого количества врагов ондатр — хищных птиц и зверей, также является благоприятным фактором при учете перспективы ондатроводства в этой части СССР.

Следовательно, на территории Львовской и Дрогобычской областей Украинской ССР имеются все возможности для роста численности ондатр с тем, чтобы через 2—3 года начать плановое государственные заготовки пушнины этого зверя.

Нужно только для большей эффективности в ближайшее время в системах Облпотребсоюза, Заготживсырья и т. д. организовать комплексные ондатровые хозяйства, на которых одновременно с разведением ондатры выращивать рыбу, водоплавающих птиц, таких хищников, как норка, черносеребристая лисица, енотовидная собака.

Развитие ондатроводства в верховьях Днестра имеет значительные перспективы, и за эту работу соответствующим учреждениям нужно взяться как можно скорее.

ЗМІСТ

Відділ зоології

Балабай П. П., До вивчення іхтіофауни басейну верхнього Дністра	3
Татаринов К. А., Ондатра у верхів'ях Дністра і перспективи її використання	27
Тарасова М. К., Мисливськопромислові водоплавні птахи верхів'я басейну Дністра	45
Татаринов К. А., Нарис фауни ссавців деревних насаджень району міста Львова	64
Здун В. І., Личинки трематод в молюсках родини <i>Melaniidae</i> з нижньої течії р. Дністра	93
Кулаківська О. П., Явище акцелерації статевої системи у <i>Crepidostomum jarionis</i> О. Ф. Мілл.	114
Полушина Н. А. і Татаринов К. А., До герпетофауни Закарпатської області і Радянських Карпат	117
Пастернак С. І. і Татаринов К. А., Нові знахідки плейстоценової фауни на західному Поділлі	127

Відділ ботаніки

Лазебна Н. М., Шипшини секції <i>Cinnamoideae</i> DC. Прикарпаття як Світаміна сировина	134
---	-----